O‘ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYANI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Valiyeva Munavvar Xushbakovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Tezisda O‘zbekistonda islomiy moliyani rivojlantirishning iqtisodiy zarurati, moliyalashtirish vositalarining o‘ziga xos xususiyatlari hamda ularni milliy moliya tizimida qo‘llash shartlari yoritilgan. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik va huquqiy asoslarning shakllanishi ko‘rib chiqilib, tartibga solish, shariat talablariga muvofiqlik nazorati, mutaxassislar tayyorlash va moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha takliflar bayon etilgan. Islomiy moliyaning iqtisodiy samarasi ushbu yo‘nalishlarning o‘zaro muvofiqligiga bog‘liqligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: islomiy moliya, islomiy bankchilik, murobaha, ijara, moliyaviy inklyuziya, shariat nazorati, xalqaro moliyaviy hamkorlik.

Kirish

O‘zbekistonda moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish islomiy moliya vositalarini rivojlantirishga ehtiyoj tug‘diradi. Ushbu vositalar tadbirkorlik subyektlarining mablag‘ga bo‘lgan talabini qondirish, real aktivlarga investitsiya kiritish va foizli moliyalashtirishdan foydalanishni istamaydigan mijozlarni moliya tizimiga jalb etish imkonini beradi. Shu sababli islomiy moliyani rivojlantirish masalasini uning iqtisodiy mexanizmlari, huquqiy shartlari va institutsional ta’minoti birligida tadqiq etish maqsadga muvofiq.

Islomiy moliyaning nazariy asosini foizli qarz munosabatlarini cheklash, bitimlarning real iqtisodiy mazmunini ta’minlash va taraflar majburiyatlarini aniq belgilash tamoyillari tashkil etadi. Moliyaviy daromad savdo, aktivdan foydalanish yoki tadbirkorlik faoliyatida ishtirok etish orqali shakllanadi. Bunda risklarning taqsimlanishi qo‘llanilayotgan shartnoma turiga bog‘liq. Xususan, sheriklik vositalari bilan savdo va ijaraga asoslangan vositalarning iqtisodiy mexanizmlarini farqlash zarur [1].

Murobaha moliyalashtiruvchining aktivni sotib olib, uning tannarxi va kelishilgan foyda miqdorini oshkor etgan holda mijozga sotishini anglatadi. Ijarada esa haq evaziga aktivdan foydalanish huquqi beriladi, mulk huquqi ijara beruvchida saqlanadi. Keyinchalik mulkni mijozga o‘tkazish alohida bitim bilan rasmiylashtirilishi mumkin. Mushorakada taraflar kapital bilan ishtirok etadi, foyda kelishuv asosida, zarar esa kapital ulushlariga mutanosib taqsimlanadi. Demak, barcha islomiy moliya mahsulotlarini bir xil foyda va zararni bo‘lishish tartibiga ega vositalar sifatida talqin qilish to‘g‘ri emas [1].

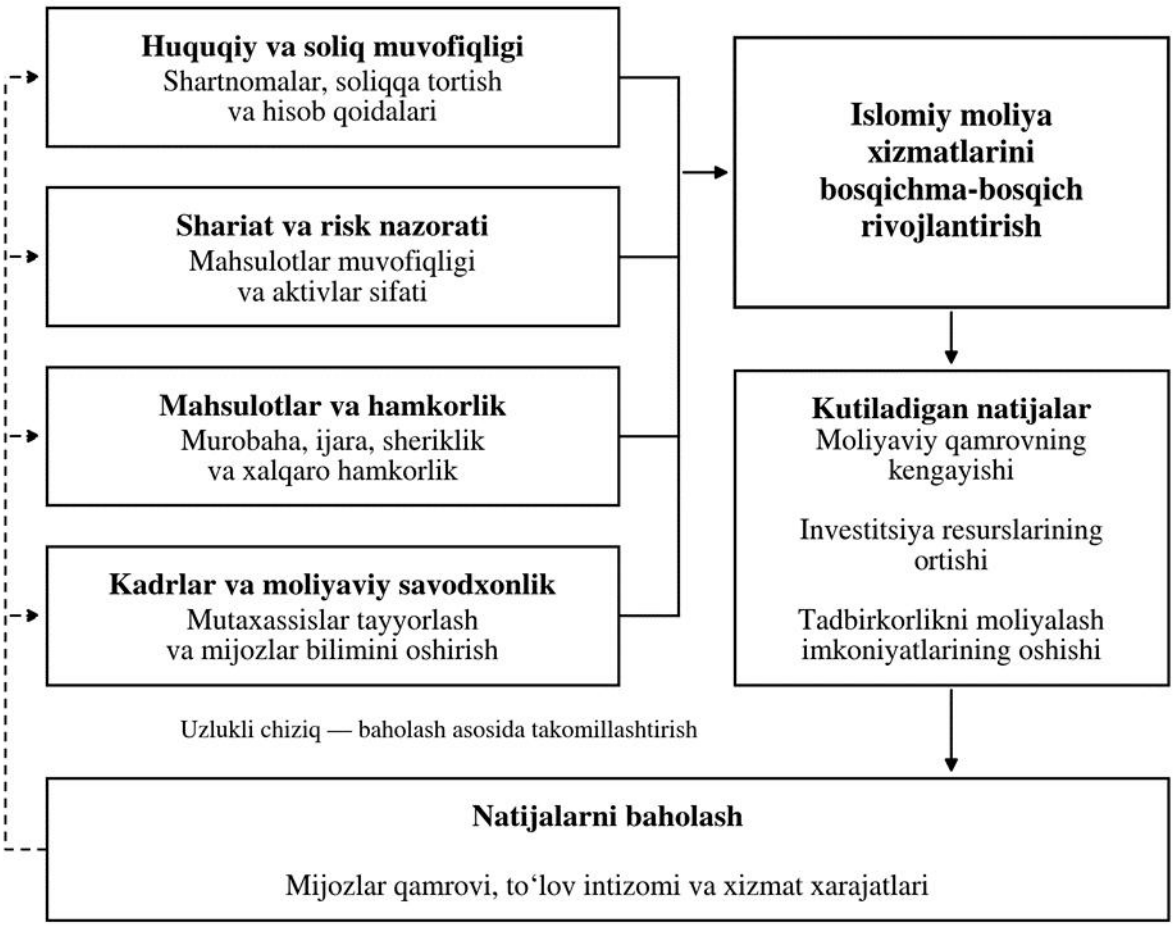
Masalan, transport vositasini ijara asosida moliyalashtirishda tashkilot uni xarid qilib, mijozga foydalanish uchun topshiradi. Daromad aktivdan foydalanish huquqini berish evaziga olinadi. Shartnomada mulkka egalik va undan foydalanish bilan bog‘liq majburiyatlar ajratilishi lozim. To‘lovni kechiktirish uchun xayriya to‘lovi nazarda tutiladigan mexanizmlarda esa tegishli mablag‘lar moliyalashtiruvchining foydasiga qo‘shilmaydi [1]. Shuning uchun mahsulotning mazmunini baholashda uning nomi bilan cheklanmasdan, aktiv harakati, shartnoma shartlari va risklar taqsimotini o‘rganish zarur.

O‘zbekistonning Islom taraqqiyot banki bilan hamkorligi ushbu yo‘nalishning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Respublika mazkur bankka 2003-yilda a’zo bo‘lgan [2]. Hamkorlik imkoniyatlarini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

xalqaro mablag'larni jalb qilish bilan bir qatorda, moliyalashtirish vositalarini qo'llash tajribasi va mutaxassislar salohiyatini oshirish nuqtayi nazaridan ham baholash lozim. Xususiy sektorni rivojlantirish islom korporatsiyasi hamda Xalqaro islom savdo-moliya korporatsiyasi bilan aloqalar mahalliy moliya tashkilotlari uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Taklif etilgan yo'nalishlarning o'zaro bog'liqligi hamda natijalarni baholash orqali ularni takomillashtirish mexanizmi 1-rasmda umumlashtirilgan.

Manba: tezisda bayon etilgan takliflar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

1-rasm. O'zbekistonda islomiy moliyani rivojlantirish yo'nalishlari va natijalarni baholashning konseptual sxemasi

Yuqoridafi 1-rasmda huquqiy muvofiqlik, shariat va risk nazorati, moliyaviy mahsulotlar hamda kadrlar salohiyati islomiy moliya xizmatlarini rivojlantirishning o'zaro bog'liq shartlari sifatida ifodalangan. Natijalarni baholashdan olingan axborot ushbu yo'nalishlar bo'yicha qarorlarni aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Xalqaro islom savdo-moliya korporatsiyasining 2024-yil 14-fevraldagi rasmiy axborotiga ko'ra, "Asia Alliance Bank" bilan kichik va o'rta biznesning savdo operatsiyalarini moliyalashtirish uchun 10 million AQSh dollari miqdorida kelishuv imzolangan. Mablag'larni murobaha tuzilmasi asosida yo'naltirish nazarda tutilgan. Shu axborotda 2018-yildan e'lon sanasigacha O'zbekistondagi 12 ta bank

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

foydasiga jami 423 million AQSh dollari miqdoridagi savdoni moliyalashtirish liniyalari ma'qullangani qayd etilgan [3]. Ushbu misol xalqaro institutlar bilan hamkorlik orqali islomiy moliyalashtirish vositalaridan foydalanish tajribasi shakllanganini ko'rsatadi.

Sohani rivojlantirishning siyosiy va huquqiy asoslari ham bosqichma-bosqich shakllanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida islomiy moliyaviy xizmatlarni joriy etish uchun huquqiy baza yaratish hamda bu jarayonga xalqaro moliya tashkilotlari ekspertlarini jalb qilish vazifasi belgilangan [4]. Keyingi muhim bosqichlardan biri sifatida 2024-yil 26-iyulda 3536-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan mikromoliya tashkilotlarining islomiy moliyalashtirish xizmatlariga oid nizomni ko'rsatish mumkin [5]. Mazkur hujjatning tartibga solish doirasi mikromoliya tashkilotlariga taalluqli bo'lib, uni tijorat banklari faoliyatiga oid barcha talablar bilan tenglashtirish mumkin emas.

Islomiy moliyaga bo'lgan ehtiyojni baholashda aholining diniy qarashlari bilan birga, mahsulotlarning umumiy qiymati, xizmat sifati va ulardan foydalanish qulayligini hisobga olish zarur. Foizli xizmatlardan foydalanishni istamaydigan shaxslar uchun mos moliyaviy yechimlar taklif etilishi jamg'armalarni rasmiy moliya tizimiga jalb qilishga ko'maklashishi mumkin. Biroq kutilayotgan talab miqdorini faqat demografik belgilar asosida aniqlash yetarli emas. Buning uchun mijozlar ehtiyojlari, to'lov qobiliyati va mahsulot shartlariga munosabati bo'yicha amaliy tadqiqotlar o'tkazish lozim.

Birinchidan, islomiy moliya operatsiyalarining huquqiy va soliq jihatlarini o'zaro muvofiqlashtirish zarur. Aktivni xarid qilish, qayta sotish, ijaraga berish hamda mulk huquqini o'tkazish bosqichlari shartnomalarda aniq ifodalanishi kerak. Iqtisodiy mazmuni o'xshash moliyalashtirish operatsiyalari uchun soliq yukining mutanosibligini ta'minlash mahsulotlarning raqobatbardoshligiga xizmat qiladi. Bunda buxgalteriya hisobi, hisobot va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish talablari birgalikda ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, shariat talablariga muvofiqlikni ta'minlaydigan ichki boshqaruv va nazorat tizimini rivojlantirish lozim. Mahsulotni tasdiqlash, shartnomalarni ekspertizadan o'tkazish va amalga oshirilgan operatsiyalarni tekshirish vazifalari aniq taqsimlanishi zarur. Tegishli mutaxassislarning mustaqilligi va javobgarligi ta'minlanganda mijozlar ishonchi mustahkamlanadi. Muvofiqlik nazorati moliyaviy risklarni boshqarish, aktivlar sifatini baholash va to'lov intizomini kuzatish jarayonlari bilan uyg'un olib borilishi kerak.

Uchinchidan, mahsulotlarni mijozlarning aniq iqtisodiy ehtiyojlariga moslashtirish muhim. Tovar va xomashyo xaridi, uskunalardan foydalanish hamda investitsiya loyihalarida sheriklik qilish uchun turli shartnoma mexanizmlarini tanlash talab etiladi. Mahsulotlarni bosqichma-bosqich joriy etish orqali ularning xarajatlari, mijozlar talabi va operatsion murakkabligini baholash mumkin. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni mahalliy tashkilotlarning mahsulot ishlab chiqish va xizmat ko'rsatish salohiyatini oshirishga yo'naltirish tavsiya etiladi.

To'rtinchidan, kadrlar tayyorlash va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish o'zaro bog'liq vazifalar sifatida qaralishi lozim. Bank ishi, huquq, buxgalteriya hisobi va islomiy moliya tamoyillarini birgalikda qamrab oladigan o'quv dasturlari amaliy mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Mijozlarga esa mahsulotning daromad shakllanishi, to'lov jadvali, qo'shimcha xarajatlari va majburiyatlari tushunarli tilda izohlanishi kerak. Bunday yondashuv xizmatlarni noto'g'ri talqin qilishning oldini olishga yordam beradi.

Beshinchidan, rivojlantirish choralari natijalarini baholash tizimini shakllantirish maqsadga muvofiq. Baholashda moliyalashtirish hajmi bilan birga, xizmatdan ilk bor foydalangan mijozlar ulushi,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kichik biznes qamrovi, kechiktirilgan to‘lovlar darajasi va xizmat ko‘rsatish xarajatlarini kuzatish tavsiya etiladi. Ushbu ko‘rsatkichlar yangi mahsulotlarning moliyaviy inklyuziya va tashkilot barqarorligiga ta’sirini aniqlashga imkon beradi.

Xulosa

O‘zbekistonda islomiy moliyani taraqqiy ettirish moliyaviy xizmatlar tarkibini kengaytirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va investitsiya resurslarini jalb qilish imkoniyatlarini oshiradi. Ushbu imkoniyatlarning amaliy natijaga aylanishi huquqiy qoidalarning aniqligi, shartnomalarning iqtisodiy mazmuniga muvofiqligi va malakali mutaxassislar mavjudligiga bog‘liq. Shu bois tartibga solish, mahsulotlar ishlab chiqish, nazorat va moliyaviy savodxonlikni oshirish choralarini o‘zaro bog‘liq holda amalga oshirish lozim. Natijalarni muntazam baholash esa sohani rivojlantirish bo‘yicha qarorlarning asoslanganligini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islamic Development Bank. Economic Empowerment for Financial Institutions - Islamic Financial Product Implementation Toolkit. 2021. Murobaha, ijara va mushoraka bo‘limlari. IsDB nashri. Murojaat sanasi 08.10.2026.
2. Islamic Development Bank. Republic of Uzbekistan. A’zolik bo‘yicha rasmiy ma’lumot. IsDB mamlakat sahifasi. Murojaat sanasi 08.10.2026.
3. International Islamic Trade Finance Corporation. ITFC and Asia Alliance Bank Sign US$ 10 Million Agreement to Boost Private Sector in Uzbekistan. 14.02.2024. ITFC rasmiy axboroti. Murojaat sanasi 08.10.2026.
4. Mirziyoyev Sh. M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 29.12.2020. Prezidentning rasmiy veb-sayti. Murojaat sanasi 08.10.2026.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlarni ko‘rsatish tartibi to‘g‘risidagi nizom. Ro‘yxat raqami 3536, 26.07.2024. Markaziy bankning rasmiy veb-sayti. Murojaat sanasi 08.10.2026.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.